

СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ
(Београд)

ДИЈАЛЕКТИ У КОНТАКТУ — ПОРЕКЛО И ФОНЕТСКИ ЛИК ШЕСТ ТУРЦИЗАМА ИЗ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

0. Турцизми из српског књижевног језика углавном су на задовољавајући начин етимолшки обрађени, а осим Скоковог речника, постоји и неколико специјализованих приручника (Škaljić, Knežević) и монографија¹. Иако је већина ових радова написана пре више деценија, методолошко осавремењавање није једино што би се данас могло и требало учинити на пољу проучавања турцизама². Пре свега, лексика из народног језика, забележена у РСА и бројним дијалекатским речницима, показује да постоји значајан број досада незабележених или на не сасвим адекватан начин објашњених турцизама³. Стога би било веома важно да се тај корпус комплетира и систематски анализира, уз коришћење савремених научних резултата славистике и туркологije. Један од метода који треба применити приликом проучавања турцизама је контрастирање особина и лексичког материјала два контактна говора. Тиме би се избегао можда главни недостатак њиховог досадашњег етимолошког тумачења са турколошке стране, а то је разлика између фонетског лика турцизма и турског етимона који се, најчешће, наводи у свом књижевном облику. Такав приступ данас је могуће применити само у случају турцизама са под-

---

¹ Прецизнија слика о стању њихове проучености добија се када се турцизми упореде са другим позајмљеницама у српском језику, или са расположивом литературом и приручницима који обрађују њихово порекло у другим, пре свега суседним, језицима. За литературу в. Handbuch:119-145, Петровић 1993.

² О главним методолошким недостацима постојећих речника који обрађују турцизме в. Петровић 1997.

³ Велики број научника скретао је пажњу на чињеницу да је дијалекатски лексички материјал богата ризница за сваковрсна лексиколошка истраживања, па и етимолошка. О значају те грађе за проучавање турцизама у новије време писала је Зајцева 1998.

ручја Косова и Метохије. Петар Скок је, свестан овог проблема, још тридесетих година, указивао на то да је проучавање локалних турских говора веома значајно за ваљано етимолошко тумачење турцизама и залагао се за што хитнији опис говора Турака са Косова и из Македоније (Skok 1937–38: 166; 178–9)⁴. Но, упркос томе што је од тог времена учињено много на пољу балканске турске дијалектологије, косовска област је и до данас остала најслабије истражена⁵. Ни српска дијалекатска лексичка грађа са овог подручја није у потпуности комплетирана јер је један важан задатак домаће дијалектологије: „...израда речника са призренско-јужноморавског подручја Косова и Метохије који би био пандан речнику Глише Елезовића из косовско-ресавске области истог подручја“ (Ивић 1991:220–221), остао необављен.

1. Премда за исправно тумачење порекла турцизама није неопходно, нити из разумљивих разлога увек могуће, имати адекватан етимон потврђен у турским дијалекатима, већ се поједине специфичне особине могу реконструисати⁶, било би корисно успоставити директне лексичке паралеле, онда када нам расположива грађа то допушта. Као илустрацију за овакав метод, у раду се даје објашњење порекла и специфичног фонетског лика шест турцизама из призренско-тимочког дијалекта. Ова анализа темељи се на српској грађи, највећим делом, ексцерпираној из Елезовићевог речника и Чемерицићеве рукописне збирке речи из Призрена⁷, као и на опису, ареално блиског, призренског турског говора С. Јусуфа (Jusuf 1987). Због специфичних особина разматраних речи и околности у којима се позајмљивање одвијало, одлучили смо се да управо ту ситуацију истакнемо, именујући је, не *језици у контиакти*, као што је уобичајено у лингвистици, него *дијалекти у контиакти*. Овај термин се најчешће користи за означавање међусобног контакта два дијалекта једног истог језика⁸, али се у конкретном случају може, и треба, применити

⁴ Ни овај Скоков апел, као ни многих других научника после њега, није, у домаћој средини, наишао на адекватан одазив. Уместо систематског дијалектолошког приступа, косовски турски говори проучавани су спорадично, од стране појединаца, ентузијаста. Сада је већ готово извесно да је трка с временом, барем што се овог подручја тиче, изгубљена.

⁵ Детаљно о румелијским дијалектима са библиографијом радова в. Handbuch:414–453.

⁶ Уп. нпр. Stachowski 1992.

⁷ Више о овој збирци, њеним квалитетима, обиму и историјату в. Реметић 1996:339–342.

⁸ Уп. нпр. Trudgill.

и на два дијалекта различитих језика, јер прецизније описује језички оквир у којем се сам процес позајмљивања одвијао, пошто анализирани речи несумњиво показују карактеристике једног или, најчешће, оба локална говора, турског и/ли српског, и то је оно што их издваја из корпуса других сродних турцизама.

1.2. Поред прилике да се овде разматраним речима да прецизније етимолошко тумачење⁹, критеријум по коме су одабране је и тај што се у њиховом фонетском лику огледају поједине специфичне особине и локалних српских говора и западнорумелијских турских дијалеката. Већини анализираних турцизама је заједничко то да рефлектују прелаз тур. *ö* > тур. дијал. *ï* у почетном слогу¹⁰. Ова промена није доследно извршена у свим потврдама, нити на свим пунктима са подручја овог турског дијалекта, па се пре може говорити о једној карактеристици која у њему преовлађује него о стабилној особини¹¹. Међутим, у призренском турском говору глас *ö* не постоји, већ је замењен у највећем броју случајева са *ï*, а у ограниченом броју примера са *o* и *e*¹². Турски вокал *ï* је, пак, у локалним српским говорима адаптиран као: *u*, *y* и *ï*. Преузимање ове фонеме из једног језика у други последица је вишевековног постојања активне билингвалне, а у Призрену, и шире на Косову и трилингвалне средине и јавља се само у појединим српским косовским говорима¹³. У књижевном језику

⁹ О потреби да се као етимон турцизама у етимолошким речницима наводи турски дијалекатски облик речи, ближи облику позајмљенице, писао је у новије време Tzitzilis 1997:106.

¹⁰ О овој особини западнорумелијског дијалекта и њеном рефлексу у српским турцизмима в. детаљније: Németh 1951–52, Németh 1956:17, 37–39, Hazai 1961:129–132, Stachowski 1973:47–53.

¹¹ Уп. карту бр. VI (Németh 1956), која приказује рефлекс тур. *-ö-* у речима *kö-prü* и *ördek* у румелијским дијалектима. Из ње се види да се у појединим западним пунктима јављају фонетске дублете: *-ö-* и *-ï-* < *-ö-* и да граница промене *-ö-* > *-ï-* не обухвата све западнорумелијске говоре. На пример, македонски турски говори, иако спадају у западнорумелијску групу, поседују глас *ö*, уп. Jusuf:34. Ова гласовна промена присутна је и у североисточним румелијским говорима, уп. Hazai/Kappler 1990:658–9.

¹² Уп. Jusuf 1987:34–35, Hafiz 1979:73.

¹³ Елезовић овај вокал бележи као *ÿ*, али је у питању иста фонема. Више о овом гласу у српским говорима в. Реметић 1996:48–49. О замени овог турског вокала у потврдама из Елезовићевог речника в. Skok s.vv. *obdulja*, *çotek* и Stachowski 1973:56–57. Стаховски нуди двојако објашњење за рефлекс *-u-* у српским турцизмима. Прво тумачење је да се у косовско-метохијским српским говорима тур. *-ï-* једноставно замењује следећим гласовима: *ï*, *y* и *u*. Друго се заснива на реконструкцији турске дијалекатске особине преласка тур. *-ï-* > тур. дијал. *-i-*, тачније делабијализацији, најчешће у првом слогу појединих речи (Stachowski 1973 l.c.). Турски дијалекатски примери су код њега,

и већини других дијалеката унутар и ван призренско-тимочке зоне уобичајена је замена овог турског вокала српским у.

2. Српске речи: *ћукс* т. „груди, прса“ (Призрен, Чемерикић), затим *ћуџуљк* т. „1. дечје јелече које се закопчава са стране; 2. љигавче [портикла]“ (Призрен, Чемерикић), *ћуџуслук* т. „врста хаљинице од платна која се облачила малој деци да се не би испрљала од хране [портикла]“ (Косово, Елезовић I 168), не бележе ни Скок ни Шкаљић.

2.1. У бугарском и албанском језику потврђене су следеће лексеме: буг. *гюјос*, *гюјс* дијал. „груди“, буг. *гюслук*, *гислук*, *гюислук* „горња мушка сукнена одећа“ (Попина, Силистренско) < тур. *göğüs* „груди“ (БЕР I 309), буг. *г'ус* „груди“, *г'усл'ук* „1. портикла, надгрудник“ (Родопи, БД II 148), буг. *г'усл'ук'*, *гисл'ук'* „горња мушка одећа без рукава“ (Дедеагачко, БД V 226), буг. *гисл'ук* „кратка горња женска одећа“ (Карловско, БД VIII 113); алб. *g'oks* ~ *d'ž'üks* „груди“ < тур. **g'öks*- ~ **g'üks* књиж. *göğs*- (Németh 1956:24), алб. *gjoks* т. „прса, груди“ (ASR).

2.2. Као етимон овог турцизма БЕР даје савремени турски облик: *göğüs* (БЕР I.c.), док Немет реконструира дијалекатску форму, ближу албанској: тур. **g'öks*- ~ **g'üks* (Németh I.c.). Кнежевић бележи Елезовићев пример и изводи га од тур. *göğüslük*¹⁴ (Кнежевић:115). За срп. *ћукс* и алб. *d'ž'üks* потврђен је одговарајући тур. дијал. етимон: *cügüs*, *cüks* „груди, прса“ (Призрен, Jusuf 1987:164). Наведене позајмљенице одражавају фонетске особине оних локалних турских говора из којих су преузете: промена тур. *ö* > *ü* у првом слогу, која је карактеристична како за западне, тако и за североисточне румелијске говоре, са ког подручја су бугарски примери; прелаз тур. *g*- > *c*- пред палаталним вокалима, у турском, српским и албанским примерима, док се у бугарским глас *g*- палатализује; очуваност староосманског велара -*g*- у турском, српским и албанским примерима одговара стању у западнорумелијским говорима, док се у источнорумелијском дијалекту, као и у савременом турском језику, на том месту налази фрикатив -*ğ*-, што се одразило и у бугарским потврдама. Српски пример *ћуџуљк* рефлектује одсуство вокалне хармоније и унифицираност суфикса -*lik* у призренском турском говору¹⁵ па се, иако Јусуф не бележи у Призрену реч са том морфемом, њен дијалекатски облик може реконструисати као *cügüslük.

осим у случају речи *mijde*, реконструисани. У призренском турском говору међутим, забележена је оваква промена, в. ниже, код речи *чичек*.

¹⁴ Вероватно се ради о штампарској грешци и облик треба да гласи: *göğüslük*.

¹⁵ Уп. Jusuf 1987: 51.

3. Срп. *нибѐй̆и* т. „стража“, *нибей̆чйја* т. „стражар“ (Косово, Елезовић I 461) Скок смешта s.v *нѐбей̆и*, заједно са примерима *нѐбей̆и* т. „војничка стража; утврђени редослед, смена, турнус“ (НП БиХ; Мостар, Бањалука), *нѐбечйја*, *нѐбѐчйја* т. „војник стражар“ (НП БиХ; Бањалука)¹⁶. Као и Шкаљић, који има само примере са -о- вокализмом, Скок, исправно, ове речи изводи од тур. *nöbet*, *newbet* (Skok II 521–2)¹⁷. Међутим, дијалекатске потврде из Елезовићевог речника, као и примери *нибей̆и* т. „стражарење, стража“, *нибей̆чйја* т. „стражар“ (Призрен, Чеме-рикић), непосредан су рефлекс тур. дијал. *nübet* „стража“ (Призрен, Jusuf 1987:175), са појавом преузете фонеме *ü* у примеру из Призрена.

3.1. У бугарском и румунском језику постоје следеће потврде: буг. *небѐтъ* „ред људи који чекају у радионици за производњу уља“ (Казанлък), буг. *небѐт* „редом, један за другим“ (Геров), „појединачно, један за другим“ (Младенов), буг. *нѐбет* „редослед“ (Леринско), буг. *нойбет* „ред“ (Геров), буг. *нибекъ* „ред за млевање у воденици“ (Странджанско), буг. *нибете* рл. „пут (у временском значењу)“ (Шумен), < тур. *nevbet*, *nöbet* < арап. *nawbat* (све БЕР 4:635–6); рум. *nobet* п. „промена, код Турака; заст. одсвирати серенаду од турске војне музике“ < *türk. nöbet* (Tiktin II 771), рум. *nobet*, *nubet* „мењање“ (Cioganescu:565), арум. *nubete* „надзор, војничка стража; музичко дело за виолину“ < тур. *nevbet* (Papaagi:787). Бугарски примери: *нибекъ* и *нибей̆е*, румунски *nubet* и арумунски *nubete* такође одражавају турску дијалекатску промену -*ö*->-*ü*-.

4. Елезовићеве речи *шй̆убе*, *шй̆убе* п. „дата реч да неће више нешто радити“ (Косово, Елезовић II 319, 353), *шй̆убелйја*, *шй̆убелйја* адј. и т. „који је рекао: више не“ (Косово Елезовић II 319, 354), *шй̆убел̆росун*¹⁸ узв. „не верујем да не...“ (Косово, Елезовић II 319) тумачи, у основи исправно, Скок s.v *шй̆обе*, наводећи и низ других примера са *о* и *е* вокализмом у првом слогу (Skok III 478)¹⁹. Истоветно објашњење даје и

¹⁶ Овим речима је вероватно сродно и срп. *небей̆и* f. „завршени део неког већег посла“ (околина Пирота, РСА), наведен без примера, али му је значење спорно. Овај фонетски лик, формално, стоји напоредо са бугарским потврдама и вероватно води порекло од тур. облика *nevbet*, где је, потом -*вб*- дало -*б*-. Вокал -*е*- се такође може протумачити и као рефлекс неизмењеног тур. -*ө*- < тур. *nöbet*.

¹⁷ У исту одредницу Скок погрешно смешта и реч *нибей̆и-шећер* „врста шећер, вероватно жути шећер“, која је пореклом од тур. *nobet şeker* „id.“ (Škaljić:494).

¹⁸ Уп. тур. *tövbeler olsun* „нека ђаво носи, доврага, никад више!“ (TSS).

¹⁹ Занимљив облик и семантичка спецификација забележени су код речи *шомбелйја* „девојка заветована на целибат, мушкобана, вирђинуша“ (Skok I.c.) и *шобелйја*: „У Херцеговини, Црној Гори и на Космету и данас има девојака које су се заветовале да се никад не удају. Такве девојке се у разним крајевима називају: мушко-

Шкаљић само без примера са Косова (Škaljić:618). И следеће потврде: *šijbe* т. „тобе, завет, заклетва“ (Призрен, Чемерићи), *šibe*, *šibelija* „Паша се тада заветује (учини *šibe* и због тога га прозову паша *šibelija*)“ (Т. Ђорђевић, *Циганске народне њријовешке*, грађа РСА), заједно са Елезовићевим, сходно свом фонетском лику, воде порекло од тур. дијал. *tübe* „заклетва“ (Призрен, Jusuf 1987:182). Домаћи примери показују да се турцизам *šibe*, *šübe* јавља у склопу са глаголом учинити²⁰ и у тим случајевима представља полукалк од тур. *tövbe etmek* „покајати се, заклетати се, заветовати се“ (TSS).

4.1. Албанска реч *tybeli* f. „тобелија“ (ASR), и буг. *туйбѣ* п. „заклетва“ (Геров 5:395), затим буг. дијал. *т'убѣ*, *т'уб'о* f. „одрицање од нечег, у форми клетве“, *т'убелие* adj. indecl. „онај који се због страха од клетве одрекао нечега“ (Родопи, БД II 283) такође показују прелаз тур. *ö* > тур. дијал *й*. Остале бугарске потврде су: *тѣйбѣ* п. „заклетва; *Сторихъ тѣйбе* „зарекло сам се“, буг. *тѣйбелию* adj. indecl. „онај који се одрекао нечега“ (Геров 5:328), буг. дијал. *тоба* f. „одрицање од неког порока заувек“ — *Тоба правем харсѣзълкас-* (Родопи, БД II 280). Код њих је, као и у српским примерима, присутна конструкција са глаголима: *сторихъ, правем* „чинити“.

5. Етимологију српских речи: *чџек* „врста турских играча — плесача“ (Србија, БиХ, грађа РСА), *чџечка игра* f. „плес који изводе чочеци“, *чџечкиња* f. „плесачица чочека“ (Škaljić), *чочекиња* „id.“ (Ниш, Хрватска, књижевно, грађа РСА), *čòčaci* п. pl. „плесачи“ (Бања Лука, Skok 1937–38:338) од тур. *köçek* дају и Шкаљић (Škaljić:179) и Скок у свом чланку у часопису *Slavia* (Skok l.c.) иако је у етимолошком Речнику не помиње. Они, међутим, не бележе потврде са другачијим вокализмом: *чичек* т. „јавна играчица, плесачица, чочек“ (Призрен, Чемерићи), *чучек* „дечко који игра“ (Београд, грађа РСА), *чучек* „играчица Циганка“ (Врање, грађа РСА), *чучекиња* „id.“ (Београд, Пирот, грађа РСА). Порекло ових речи може бити од турског облика *küçek*, *küçek* „плесач“ (Redhouse). Прелаз тур. *-ü-* > срп. *-y-* је регуларан, док је тур. *-ü-* > срп. *-u-* такође потврђено код претходно анализираних речи. Додуше, очекивало би се да рефлекс тур. *k'-* у српском језику буде *ћ-*, као у Скоковом примеру из Бањалуке, али се почетно срп. *ч-* може објаснити и регресивном асимилацијом *ћ* — *ч* > *ч* -*ч*, као и особинама локалних српских говора. Турска потврда из

бање, неодаваче, остајнице, или најчешће — *шобелије*“ (Београд, Политика 1951, грађа РСА).

²⁰ „Түбе сџм учинија да не пијем више“ (Призрен, Чемерићи), „Учинијо сам тибѣ да не пијем више дуан“ (Косово, Елезовић II 319).

Призрена *çiçek* (*köçek*, *çiçek*) „чочек; цвет“ (Призрен, Jusuf 1987:165) допушта могућност да се промена *-ï-* > *-i-* одиграла још у турском језику и да је овај облик као такав преузет у локални српски говор²¹. Она такође дозвољава да се и у осталим примерима почетно *ç-* протумачи као етимолошко²².

5.1. У суседним језицима забележене су следеће потврде са истим етимолошким тумачењем: мак. *чочек* т. „врста игре; играч такве игре“ (РМЈ); буг. *кичѐк* дијал. „играчица чочека“, *кичеци* „играчи чочека“ (Вазов), од тур. застар. *köçek* „млад играч у женској улози“ (БЕР 2:404), буг. *кьочѐк* „турски народни плес; лице које игра тај плес“; *кьочекана* (Царибродско); *кьочѐчка* „плесачица“; *кьочекѝня* „id.“ (БЕР 3: 247), буг. *кљочѐк* „врста турског плеса“; *кљочекски* (1911, Н. Геров) (БЕР 3: 258), буг. дијал. *к'учек* т. „врста турске игре“ (Севлиевско, БД V 28); рум. *chiocsek* п. „турска игра“ < тур. *köçek* (Cioganescu:172). Поједини бугарски примери одражавају прелаз тур. *-ö-* > тур. дијал. *-ï-*, док само у македонском, као и у српском, на месту тур. *k'* стоји *ç-*.

6. Срп. *игдиљ* т. „трка (обично коњска), утакмица, ко ће брже“ (Косово, Елезовић II 217–8), у том облику, забележена је само на Косову. Шкаљић има следеће потврде: *обдуља* ф. „коњска трка“, *обдуљаш* т. „тркачки коњ“ < тур. *öndül* „награда која се даје тркачима на трци; опклада“ (Škaljić:497). Скок наводи оба облика овог турцизма, са нешто измењеним значењем него код Шкаљића, али са истом етимологијом: *обдуља* ф. „награда при трчању трке утркивања“ (Вук, Приморје, Имотски, Петрово Село, Хрватска, Skok II 535–6). Разлику у фонетици између етимона и турцизама, он тумачи на следећи начин: „У *обдуља* турцизам је измијенио почетни и дочетни слог због унакрштавања с *ојклада*, док су у Космету палатални заокружени самогласници замијењени са *u*²³, како чешће бива у том нарјечју, док је *ï* > *u* као обично“ (Skok l.c.). Елезовићеву реч има и Кнежевић и изводи је од тур. *ödül* < тур. *öydül* (Кнежевић:153). Све ове етимологије су у основи тачне, али би за облик *игдиљ*, уколико се прихвати понуђени турски етимон, било неопходно дати додатно објашњење фонетских промена на нивоу локалног српског дијалеката, пошто поменуто Скоково није довољно прецизно. Међутим, у турским дијалектима

²¹ Утицај српског и албанског језика на ову и неке друге промене у призренском турском говору треба тек испитати.

²² О заступљености ове појаве у призренском турском говору в. Jusuf 1987:57–58.

²³ Скок, дакле претпоставља да је фонетска адаптација у Елезовићевом примеру била: тур. *ö* > срп. *и*, а не тур. *ö* > тур. дијал. *ï* > срп. *и*.

забележена је реч *üğdül* „1. награда која се даје на такмичењу рвања или неког другог спорта (Измир, Једрене); 2. животиња донета као поклон на свадбу“ (села око Једрена; SDD 1429)²⁴ и она представља адекватнији етимон за срп. *игдиљ*, са преласком тур. *ü* > срп. *и*, као и очуваним веларним *-g-* и палатализацијом *-l* пред палаталним вокалом²⁵. Мада у косовским турским говорима нема потврде за ову реч, на основу географски не тако удаљеног примера из Једрена, као и на основу фонетског облика турцизма, њен се лик може реконструисати као *ügdül'. У српском језику забележен је следећи семантички помак: тур. „награда на неком такмичењу“ > срп. „награда у трци; коњска трка, трка уопште; такмичење племића, витезова на дворовима владара у бојним вештинама, турнир“ (Вук, Босна, Хрватска, грађа РСА). У расположивој литератури нисмо нашли паралеле за ову реч у другим балканским језицима.

7. Једина од овде анализираних српских речи која није потврђена на Косову је *бик* — *рабоџа* f. „најинтензивнији период пољских послова“ (Бучум и Бели Поток, Богдановић 1979:150). Први део ове полусложенице пореклом је од турског придева *büyük* „велики“. Ова српска реч рефлектује монофтонгизацију уочену у призренском турском говору: *-йу(ü)-* > *-ü-*, па тако тур. *büyük* > тур. дијал. *bük* „велики“ (Призрен, Jusuf 1987: 42–43) > срп. *бик*, са адаптацијом тур. *ü* у срп. *и*. Иако је географски удаљена од Косова, ова домаћа потврда може послужити као посредан доказ да су и, одавно већ ишчезли, овој домаћој потврди ареално ближи градски турски говори, поседовали исту особину. Морфолошки *бик* представља непроменљиви придев, што је исти случај као и код неких других турцизама, пореклом од турских придева: *ески*, *џазе*, *јени*. Овај турцизам ни у Бучуму и Белом Потоку није потврђен ван ове синтагме, а нисмо успели да пронађемо паралеле ни у другим балканским језицима. Скок и Шкаљић не бележе ни друге српске речи које би пореклом биле од истог турског етимона. Само у РСА постоји један пример *бујуклија* f. (у атрибутској служби) „велик“ — Око ње су р’јеке двије, Р’јеке двије бујуклије — (Илић Јован, Песме, Бгд., РСА) за који се као етимон даје тур. *büyükli*. Оваква конструкција није уобичајена за турски језик, суфикс *-li* служи за творбу придева или именица од именичких основа, којима се означава поседовање својства исказано основном имени-

²⁴ Уп. и тур. дијал. *üdü* „свадебни поклон“ (Anakara, Edirne, Ipsala, Sakarköyü, Kütahya; SDD 1428), *ödül* „награда на рвању или коњским тркама“ (SDD 1101), тур. *ödül* „награда уопште“ (TSS).

²⁵ О раширености ове особине у призренском турском говору в. Jusuf 1987:59.

ном. Како се овде ради о хапаксу, могуће је да значење речи није прецизно дефинисано и да се може протумачити и као „онај који се рачва, иде око, као брк, врежа“. У том случају ова реч била би пореклом од тур. *biyik* „брк; бот. врежа, витица, рашљика“, *biyikli* „који има бркове, витице, који се рачва“ (TSS)²⁶.

8. Етимолошка анализа ових неколико речи представља „идеалну“ ситуацију приликом проучавања међудијалекатских контаката, када је доступан релевантан лексички материјал из оба језика. Осим потврде непосредног контакта два дијалекта, она омогућава да се забележе неки нови, до сада непотврђени турцизми, да се, када је то потребно, да прецизнији турски етимон, затим, прошири ареал оних турцизама који су били потврђени само у Босни и Херцеговини и утврде сличности и разлике у фонетском лику и семантици у оквиру самог српског језика, а и у односу на друге балканске језике. С друге стране, српски дијалекатски материјал може послужити и туркологима да у њиховим особинама пронађу потврде за своје теоретске претпоставке у истраживању историје и дијалектологије самог турског језика. Различити фонетски облици турцизама у оквиру српскохрватске језичке територије, а и у другим балканским језицима могу сведочити и о паралелном постојању дијалекатских варијаната у самом турском језику, као и о више потенцијалних хронолошких слојева позајмљивања. Израда карата са што већим бројем потврда облика и значења појединих турцизама на Балкану свакако би показала занимљиве изоглосе.

ЛИТЕРАТУРА

- ASR — *Albansko-srpskohrvatski rečnik*, Priština 1981.
 БД — *Българска диалектология*, София.
 БЕР — *Български етимологичен речник*, 1–, София, 1971–.
 Богдановић 1979 — Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока, СДЗБ XXV*.
 Геров — Н. Геров, *Речникъ на българския езикъ I–V; Дополнение на български рѣчникъ*, Пловдивъ 1895–1908.
 Елезовић — Г. Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта, СДЗБ IV, VI*, Београд, 1932, 1934.
 Зайцева 1998 — С.В. Зайцева, *Из опыта системного изучения штокавской лексики, Малый диалектологический атлас балканских языков, Материалы второго рабочего совещания*, Санкт-Петербург 19. декабря 1997, Санкт-Петербург, 37–48
 ЗБМСФЛ — *Зборник Маџице срѣске за филологију и лингвистику*, Нови Сад.

²⁶ Уп. срп. *бијуклија* т. „брка“ –Ето иде Рака бијуклија- (Левач, РСА). За промену тур. *ı* > срп. у уп. срп. *фундук* „лешник“ < тур. *findik* (Škaljić:286).

- Ивић 1991 — П. Ивић, *Изабрани огледи III, Из српскохрватске дијалектологије*, Ниш.
- Jusuf 1987 — S. Jusuf, *Prizrenski turski govor*, Priština.
- Kakuk 1972 — S. Kakuk, Le dialecte Turc d'Ohrid en Macédoine, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XXVI/2–3, Budapest, 227–282.
- Knežević — A. Knežević, *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*, Meisenheim am Glan 1962.
- Nemeth 1956 — J. Németh, *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*, Sofia.
- Nemeth 1961 — J. Németh, Traces of the Turkish Language in Albania, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XIII/1–2, Budapest, 9–29.
- Papahagi — T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, 1963.
- Петровић 1993 — С. Петровић, Историјат и стање проучавања турцизма у српскохрватском језику, *ЗбМСФЛ XXXVI/2*, Нови Сад, 71–127.
- Петровић 1997 — С. Петровић, Турцизми у етимолошком речнику српскохрватског језика, *ЗбМСФЛ XL/1*, Нови Сад, 117–124.
- Redhouse — *Redhouse Yeni Türkçe — İngilizce Sözlük*, İstanbul 1988.
- Реметић 1996 — С. Реметић, Српски призренски говор I (гласови и облици), *СДЗб XLII*, Београд, 319–614.
- PMJ — *Речник на македонскиот јазик*, Скопје 1986.
- РСА — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд, 1959—.
- SDD — *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, I–IV, İstanbul, 1939–1949.
- Skok — P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb 1971–1974.
- Skok 1937–38 — P. Skok, Prilozi proučavanju turcizama u srpskohrvatskom jeziku, *Slavia* XV, Praha, 166–190, 336–366, 481–505.
- Stachowski 1973 — S. Stachowski, *Fonetyka zapożyczeń osmańsko-tureckich w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław etc.
- Stachowski 1992 — S. Stachowski, *Türkische Lehnwörter im serbischen Dialekt von Pirot*, Prace językoznawcze 111. Kraków.
- Tiktin — H. Tiktin, *Rumanisch — Deutsches Wörterbuch* I–III, Wiesbaden 1986.
- Trudgill — P. Trudgill, *Dialects in Contact*, Oxford, 1986.
- TSS — S. Đinđić, M. Teodosijević, D. Tanasković, *Türkçe — Sırpça Sözlük*, Ankara, 1997.
- Tzitzilis 1997 — Ch. Tzitzilis, Die türkischen Elemente im Neugriechischen verglichen mit den türkischen Elementen in anderen Balkansprachen, *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/1, Wiesbaden, 101–112.
- Cioranescu — A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumâno*, Tenerife 1966.
- Hazai 1961 — G. Hazai, Remarques sur les rapports des langues slaves des Balkans avec le turc-osmanli, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* VIII/1–3, Budapest, 97–138.
- Hazai/Kappler 1999 — G. Hazai, M. Kappler, Der Einfluss des Türkischen in Südosteuropa, *Handbuch der Südosteuropa — Linguistik*, Hrsg. von Uwe Hinrichs, Wiesbaden, 649–675.
- Handbuch — *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft*, Teil I, Hrsg. von Gy. Hazai, Budapest 1990.
- Hafiz 1979 — N. Hafiz, Specifičnosti prizrenskog turskog govora, *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXVII/1977, Sarajevo, 61–100.
- Чемериќић — Д. Чемериќић, Рукописна збирка речи из Призрена, грађа РСА.
- Škaljić — A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1979.